

מִטּוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

שיחתו של

מורנו ראש הישיבה

הרב אברהם יצחק גרינבוים שליט"א

פרשת חוקת, ה'תשע"ה

מי חטאת, מי מריבה, מי אשד הנחלים / על היחס לחומריות

בתוך דיניה של פרה אדומה שבהם פותחת פרשתנו, מצויים דיני טומאת מת המתחילים 'זאת התורה, אדם פי גמולת באהלי (ט, יד). בגמרא דרשו על כך את הדרשה היסודית והידועה: "מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה - שנאמר 'זאת התורה, אדם פי גמולת באהלי'. דבר זה אומר דרשני - מדוע נרמז לנו ענין זה דווקא בפרשה זו, ומה שייכותה של פרה אדומה להמתה זו שהיא מקנייני התורה?

לאחר שננסה להבין דרשה זו ולהאיר עליה אור חדש, נתבונן לאורו בהמשך הפרשה ובחלקיה השונים, ונבקש למצוא קו מקשר בין עניניה.

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

א

'הַרְנֵי לַחֲמֹר - וְאֶת־מִשַּׁל כְּעַפְרָא וְאַפְרָא' (איוב ל, יט)

משחר ההיסטוריה האנושית, מעת שחטא האדם הראשון באכילה מעץ הדעת והוטל לתוך המאבק הקיומי בין טוב לרע, נתון האדם תחת ממשלת החומר והגוף, המבקשים להכשילו ולהטותו מדרך העבודה.

שְׁמוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹאֲדָם בַּמָּקוֹם שֶׁרַבִּים בּוֹ הַמֵּרְחִיקִים אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ יִתְבַּרֵךְ, וְהֵם הֵם הַתְּאוּוֹת הַחֲמֵרִיּוֹת. אֲשֶׁר אִם יִמְשַׁךְ אַחֲרֵיהֶן הֵנָּה הוּא מֵתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ מִן הַטוֹב הָאֲמִיתִי. וְנִמְצָא שֶׁהוּא מוֹשֵׁם בְּאֵמֶת בַּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה הַחֹזֵקָה, כִּי כָל עֵינֵי הָעוֹלָם בִּין לְטוֹב בִּין לְמוֹטֵב הֵנָּה הֵם נְסִיוֹנוֹת לֹאֲדָם (מסילת ישרים, א).

עַל הָאָדָם אֲפּוֹא לְהַכְנִיעַ אֶת חוֹמְרֵיּוֹתוֹ, לְבַטֵּל אֶת כּוֹחַ הַתְּקִיף, וְרַק בְּכֵךְ יוֹכֵל לְמַלֵּא אֶת תְּפִקִּידוֹ וְתַכְלִיתוֹ כְּעַבֵּד ה'. זֶהוּ מֵאֲבָקוֹ הַמִּתְמַשֵּׁךְ שֶׁל הָאָדָם בְּעוֹלָם מְרוֹבֵה-מֵרְחִיקִים זֶה. נְקוּדַת שִׂיא בְּמִלְחַמַת חוֹרְמָה זֶה הִיְתָה בְּשַׁעַת מִתֵּן תּוֹרָה, כֹּאֲשֶׁר עִמְדוֹ יִשְׂרָאֵל נוֹכַח הָהָר וְקִיבְלוּ עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּהִכְרַזַת 'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע', אִזּוֹ פִּסְקָה מֵהֵם זֹהֵמַת הַנַּחֵשׁ הַקְּדֻמוֹנִי (שַׁבַּת קָמוּ, א). אֵךְ לֹא זָמַן רַב הַתְּמִידוֹ יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמַד נִישָׂא זֶה. חֲלָפוּ לָהֶם רַק שְׁבוּעוֹת סְפוּרִים וְכִבְר חֲטָאוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעַגְל, בְּעוֹן עֲבוּדָה זָרָה הַחֲמוֹר.

הַפְּרָה הִיא סִמֵּל לְכוּחוֹ שֶׁל הַחֲמוֹר, 'וְיָרֵב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוֹר' (משלי יד, ד). "שִׁזְאַת הַפְּרָה הִיְתָה מוֹרָה עַל הַחֲמוֹר לְבַד" (רַלְב"ג עַל וִיקְרָא, יא). הִיא מֵיִיצָגַת כֹּאֵן אֶת חוֹמְרֵיּוֹת הָעוֹלָם, וְיוֹתֵר מִזֶּה אֶת הַחֲלֵק הַחֲמוֹרִי שְׁבָאֲדָם, כְּפִי שְׁמַנְסַח זֹאת רַש"ר הִירֵשׁ (בַּמְדַּבֵּר יט, כב):

מָטוּב נְהוּרָךְ

עלוון ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

פרה אדומה - היא הבחינה הפיסית החייתית. בחינה זו מיוצגת כאן במלוא החיוניות ["אדומה תמימה"], בשלמות ללא דופי ["אין בה מום"] ובבשלות [בת ג' שנים]. על פי ייעודה הרי היא "פרה": היא נועדה להיות עזר לאדם בעבודתו, אך מעולם לא הפעילה את כוחה בשירות האדם [פסול עבודה]; היא מייצגת אפוא את הטבע הגופני, שלא נשלט בידי האדם... המגמה היא כאן לייצג את הטבע הבהמי של האדם שאין עליו ביקורת.

זהו עומק דרשת חכמים המובאת ברש"י (יט, כב) 'משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך, אמרו: תבא אמו ותקנח הצואה. כך - תבוא פרה ותכפר על העגלי'. לא רק מפני שפרה היא אמו של העגל, אלא גם בפנימיות הדברים - החומריות המיוצגת על ידי הפרה היא "אמו" הורתו של חטא עבודה זרה. כאשר האדם נשלט על ידי גופו, והלה מתמרד ומתחמק מלהכנע תחת עול עבודת ה', הוא מסיתו לעבוד עבודה זרה ולפרוק עול אדוניו.

תיקונו של טבע חומרי זה הוא בהכנעתו, ושריפתו לאפר, בבחינת 'וְאֵלֶיךָ עֹפֵר וְאֵפֶר' (בראשית יח, כז). לשריפה זה מצרפים את הארז, האזוב ושני התולעת. כפי מדרש האגדה שהביא רש"י (יט, כב): 'ארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכולם, סימן שהגבוה שנתגאה וחטא, ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו'. על האפר נותנים מים חיים, שמסמלים את בקשת החומר לשמש כלי לקדושה, כפי שנראה להלן. זוהי דרך תיקון לחומר, על ידי הכנעתו ומיגור גאוותו, הפיכתו לנשלט ומסייע לעבודת ה'.

מעתה מבואר להפליא מה שייכותה של דרשת 'אדם כי ימות באוהלי' לפרשת אדומה, שכן שניהם תוכן אחד להם. חכמים דורשים בכתוב כי לא תשכון חכמת התורה אלא במי שהמית עצמו והכניע אליה את כל כוחות גופו. המתה זו כמוה כשריפת הפרה-החומר שהיא המאפשרת להיטהר מטומאת המוות ולדבוק בחיים. ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום.

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

ב

בין 'מי מריבה' ל'ארץ נחלי מים'

פעמיים באו ישראל למשה וביקשו מים. הפעם הראשונה היתה ברפידים, סמוך ליציאתם ממצרים. באותה העת עוד היו ישראל תחת רושמה של מצרים, לכודים במיצרי הגוף והחומר. במענה לבקשתם הורה לו ה' להכות במטהו על הצור בחורב, ללמד את ישראל את תורת הכנעת החומר והכפפתו, כי ממנה תוצאות חיים.

כעבור ארבעים שנות נדודים במדבר מתעוררת שוב אותה דרישה. משה סבור היה שדינה של בקשה זו כדין קודמתה. אך הפעם ציווי ה' היה שונה. לא להכות בצור, כי אם לדבר אל הסלע. על שינוי זה אומרים חכמים במדרש (ילקוט שמעוני במדבר, רמז תשסג):

כשהנער קטן רבו מכהו ומלמדו, כיון שהגדיל בדבור הוא מיסרו, כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה: כשהיה סלע זה קטן - הכית אותו שנאמר (שמות יז, ו): 'וְהִכִּיתָ בַצּוֹר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם'. אבל עכשיו 'וַדַּבַּרְתָּם אֶל הַסֵּלַע' (במדבר כ, ח) שנה עליו פרק אחד והוא מוציא מים מן הסלע.

ברי כי כוונת המדרש להתייחס לגדילתם של ישראל, ולהתקדמות אותה עשו בארבעים השנים. אך הבחירה של המדרש לתאר זאת באופן של גדילת הסלע, יש בה רמז עמוק.

שיאו של תהליך הכנעת החומר של ישראל, הוא בהגעה לארץ ישראל. אם בהיותם במדבר היו חייהם נעדרי דאגות הגוף, כאשר מזונותיהם וצרכיהם החומריים סופקו להם דרך נס והם נדדו במדבר ללא האחזות באדמה - ארץ ישראל היא מקום של עבודת ה' גם עם הארץ והחומר. ארץ ישראל היא מציאות פלאית ויחידאית של ארץ גשמית וחומרית, אשר למרות זאת יש בה קדושה. דבר שבא לידי ביטוי בין היתר בשנה זו, שנת השמיטה.

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

כי כל דבר שיש לו קדושה, כמו ישראל והארץ, ראוי שיהיה בא לכלל מנוחה ושבתה... ולפיכך אמרה תורה לשבות בשביעית, כי דבר זה מורה על קדושת הארץ בעצמה (מהר"ל בדרך חיים, ה, ט).

כשישראל עומדים סמוך ונראה לכניסתם לארץ, מתחולל שינוי אף בסביבתם החומרית, גם הסלע גדל, כלשון המדרש. החומר רוצה וכוסף לשמש כלי לקדושה ומכשיר להשראת השכינה. זוהי שאיפתם של המים התחתונים העורגים למעמדם לפני בריאת הרקיע, בוכים ואומרים: "אנן בעיני למהוי קדם מלכא!" (=אנו רוצים להיות לפני המלך. תקוני זוהר ה, יט, ב).

רמז לשינוי זה ניכר היה כאשר נאספו ישראל ליציאת המים. "ויקְהֵלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקָּהָל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע (כ, ו) - אמר ר' חנין: כמין כברה היתה, וכל ישראל עומדין עליה? אלא זו אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה". נס זה מזכיר לנו את האמור על ארץ ישראל שהיא משנה את יכולת הקיבול שלה לפי הצורך. 'ארץ צבי כתיב בה, מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה רווחא, ובזמן שאין יושבין עליה גמדא' (גיטין נז, א). תכונה זו היא תוצאת הרוחניות הקשורה בארץ החומרית, כמו שמפרש המהר"ל (נצח ישראל, ו):

והיינו שאמר שנקראת "ארץ צבי", כי "צבי" מלשון 'פאר' הוא, והדבר שהוא פאר אינו גשם כלל. ובא לומר שיש בארץ צד מעלה נבדלת בלתי טבעית כאשר יושביה עליה, והוא הגורם שהיתה מרווחת בעצמה.

משה לא שם ליבו לאות זה, והוא סבור שההנהגה הראויה לעם היא עודה ההנהגה הפשוטה יותר, הכאת הסלע והשליטה על החומר, בלי לראות בו כלי שיכול להשתתף בעבודת ה'. זהו הטעם לכך שנענש במניעת כניסתו לארץ ישראל; הנהגתו את העם אינה מתאימה להנהגה הנחוצה בארץ, ולפיכך היא תימסר בידי יהושע. דרכו של משה היא דרך שריפת הפרה וביטול החומר, "לעולם היא נקראת על שמך, פרה שעשה משה במדבר" (רש"י יט, ב).

מָטוּב נְהוּרָךְ

עֵלוֹן יְשִׁיבַת נְהוּרָא

פרשת חוקת, התשע"ה

ג

אֶת וְהַבּ בְּסוּפָהּ, וְאֶת הַנְּחָלִים אֶרְנוֹן

בסופה של פרשתנו מסתתר במילים קצרות סיפור נסי שארע בדרכם של ישראל לארץ. כך כותב רש"י (כא, יד-יז):

וְאֶת הַנְּחָלִים אֶרְנוֹן - כשם שמספרים בנסי ים סוף, כך יש לספר בנסי נחלי ארנון, שאף כאן נעשו נסים גדולים. ומה הם הנסים? ...שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם. לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה, אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו בהר מזה, והדרך עובר תוך הנחל. אמרו אמוריים: כשיכנסו ישראל לתוך הנחל לעבור, נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות. והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב, ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קַרְנוֹת וּשְׂדִים בולטין לחוץ, כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל, כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה, ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום. ...אמר הקדוש ברוך הוא מי מודיע לבני הנסים הללו? לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם, והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים ואיברים ומוליכתן סביב המחנה, וישראל ראו ואמרו שירה.

על פי דרכנו נבין שלא במקרה ארע הנס באופן זה, בדרך של 'הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים' (תהלים קיד, ד). ככל שקרבו ישראל לארץ ישראל רעשה והתרגשה הארץ, כי בכניסתם תתחדש מציאות זו של חומר שהוא שותף בעבודת ה', של ארץ קדושה. מכאן דאגתם של ההרים שלא ימנעו האמוריים

מָטוּב נְהוּרָךְ

עלוּן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

את ההתקדמות, וחבירתם זה לזה להגן על ישראל. גם המים, השואפים להתעלות כאמור, סייעו בהולכת הבשורה כדי שיאמרו ישראל שירה.

בדומה לדרשת 'אדם כי ימות באוהלי', אף כאן דרשו חכמים דרשה שנראית כמנותקת מן ההקשר הכללי:

אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד - נעשים אויבים זה את זה. ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר: 'אֶת נְהַב בְּסוּפָהּ, אֶל תִּקְרִי בְּסוּפָהּ אֵלָא בְּסוּפָהּ (קדושין ל, ב).

אולם לכשנעיין בדבר נמצא שהדברים לא רק קשורים לאמור על נס נחל ארנון, אלא גם זיקה ישירה יש להם לפרשת מי מריבה הסמוכה.

למדנו בגמרא (סנהדרין כד, א):

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב (זכריה יא ז) 'וְנֶאֱקָח לִי שְׁנֵי מְקוֹלוֹת לְאַחַד קְרָאתִי נְעָם וְלְאַחַד קְרָאתִי חֹבְלִים', נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. חובלים - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה.

שתי הנהגות יש כאן, הנהגת חוץ לארץ שהיא 'נעשים אויבים זה לזה', ואשר מחמתה מכונה תלמודה של בבל 'מחשכים' - 'שאינן נוחין זה עם זה' (סנהדרין שם וברש"י). לעומתה עומדת הנהגת ארץ ישראל, שהיא התכלית המיועדת, 'שנעשים אוהבים זה את זה', 'נוחין יחד, ומעיינין יחד, ומתקן זה את דברי זה, והשמועה יוצאה לאור' (רש"י שם).

בתקוני הזהר מצאנו כי מקורה של הנהגת מקל חובלים זו, המחלוקת וה'נעשים אויבים זה לזה', הוא באותה הכאה של משה על הסלע! כך נאמר שם (תקון כא, מד, א):

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

פרשת חוקת, התשע"ה

והאי סלע אתמר ביה דלא נפיק אלא טפין טפין דמיא דאורייתא... דלא נפיק מיניה אלא טפין טפין זעיר שם זעיר שם וכמה מחלוקות על אלן טפין... ובגינייהו 'וַיֵּץ-מִשָּׁה - אֶת הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פְּעָמִים' דאם לא דמחא בה לא הוו טרחין ישראל ותנאין ואמוראין באורייתא דבעל פה דאיהי סלע אלא אתמר בו 'וְדַבְּרָתֶם אֶל הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמָיו' - בלא טורח, ...והוה נפיק מיא בלא קשיא ומחלוקת (=וסלע זה נאמר בו שלא הוציא אלא טיפות טיפות של מי התורה... שלא יצאו ממנו אלא טפות טפות, זעיר שם זעיר שם, וכמה מחלוקות על טיפות אלו... ובגללם (-של ישראל) 'וַיֵּץ-מִשָּׁה - אֶת הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פְּעָמִים' שאם לא שהכה בו לא היו טורחים ישראל ותנאים ואמוראים בתורה שבעל פה שהיא סלע, אלא נאמר בו 'וְדַבְּרָתֶם אֶל הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמָיו' בלא טורח... והיה מוציא מים בלא קושיה ומחלוקת).

הדברים מתאימים להפליא עם המבואר לעיל. הנהגתו של משה במי מריבה היתה הנהגת 'מקל חובלים', כמידת חוץ לארץ, והיא מקורה ונביעתה של הנהגת מידה זו בבבל. אך ישראל באותה שעה כבר עמדו תחת השפעתה של ארץ ישראל, הנהגה שאינה מבקשת להכות את החומר ולרדות בו, אלא לרוממו ולהעלותו כשותף לעבודת ה'. הנהגה זו הולכת היא בד בבד עם נוחותם של תלמידי החכמים זה לזה, שמנעימים זה לזה בהלכה.

מן הגמרא בקדושין עולה כי החלוקה שהצגנו בין בבל לארץ ישראל אינה חדה ומוחלטת, אלא זהו תהליך של התקדמות אותו עוברים תלמידי חכמים. תחילתו בהנהגת המדבר, בשריפת הפרה והכנעת החומר, בלחימת מלחמתה של תורה בעוז כמלחמה באויב. אך בהתגבר כיסופי האדם 'למהווי קמי מלכא', כאשר נעשים חייו לשלמות של עבודת ה' בכל כחותיו וכליו, נעשית גם הנהגתו בלימוד להנהגת אהבה, דרכיו דרכי נועם ונתיבותיו שלום. נתאמץ לעלות במעלות אלו, ויהי נַעֵם ה' אֱלֹקֵינוּ עִלָּינוּ.